

EUROPA CENTRALĂ - ÎNTRE HEGEMONII ȘI RIVALITĂȚI

Ioan-Aurel Pop

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Europa a fost o idee schimbătoare de-a lungul timpului, ca și realitatea care i-a corespuns. Astăzi ea reprezintă, din anumite puncte de vedere, o unitate, deși sunt specialiști care cred că disting cinci mari „peisaje” în cadrul continentului: Europa de Nord, Europa Apuseană, Europa Centrală, Europa Răsăriteană și Europa Mediteraneană (de Sud)¹. Unii înglobează în Europa de Est (Eastern Europe) toate țările din Europa Centrală ajunse sub influență sovietică după 1944–1945, iar alții vorbesc despre Europa de Sud-Est, despre Europa Balcanică sau despre Europa Ortodoxă, ca și cum acestea ar fi entități cvasiconfundabile și nu ar fi componente tocmai onorabile ale „Europei civilizate” (Occidentale). Unele din aceste partițiuni sunt însă greu de delimitat (mai ales Europa Centrală), iar existența lor este uneori insesizabilă în timpuri revoluate. Totuși, dintru început, Europa a avut o anumită bipolaritate, deoarece pilonii pe care s-a întemeiat comunitatea europeană au fost duali: cel dintâi este clasicismul greco-latin, iar al doilea este creștinismul². Sinteza culturală greco-latină nu poate uni complet tradiția greacă, tipică răsăritului, cu cea romană, specifică apusului, iar creștinismul, treptat, după secolul al IV-lea, și-a adâncit separația între Constantinopol și Roma, fapt oficializat prin marea schismă din 1054. În primul mileniu al erei creștine, Europa a fost o idee latentă, nu o realitate. De altfel, creștinarea multor popoare și populații care au completat relativ târziu harta etnico-politică a continentului s-a produs spre finalul mileniului I și chiar la începutul celui de-al doilea. Prin anii '60 ai secolului XX, unii savanți celebrau „mileniul Europei”, gândindu-se precis la momentul 962, când Otto I primea titlul de „Imperator et Augustus” la Roma³.

În preajma anului 1000, erau clar vizibile cele două părți ale continentului, anume Apusul și Răsăritul. Răsăritul clama o ascendență îndelungată în timp, în vremuri mitice, când se născuse, în grecește, însuși termenul de Europa, apoi lumea homerică, Grecia clasică, Imperiul Macedonean, elenismul, cucerirea

¹ Erich Zollner, *Istoria Austriei*, I, București, 1997, p. 10.

² Oscar Halecki, *The Millenium of Europe*, [New York, 1963], p. 3.

³ *Ibidem*, passim.

romană, ascendentul cultural asupra vestului („Graecia capta cepit ferum victorem”), geneza creștinismului, mutarea capitalei lumii la Constantinopol și Commonwealth-ul bizantin. Apusul venea cu ideea Romei eterne, adevărata capitală a unui imperiu tricontinental, întins din nisipurile fierbinți ale Africii până în ceturile reci ale Britanniei și de la Oceanul Atlantic până la Tigru și Eufrat; venea cu moștenirea copleșitoare a Sf. Petru, cu tradiția imperială din epoca de glorie, de la Augustus la Traianus, cu sinteza romano-germanică generatoare de vitalitate și creativitate⁴. Multe dintre aceste idei-forță nu erau pur europene, dar s-au concentrat până la urmă în Europa și au dat conținut noțiunii adiacente. Biserica s-a adaptat și ea acestei separații și a potențat-o. Desigur, au fost și încercări de diminuare și chiar de desființare a cezurii continentale, dar fără succese notabile.

În această dihotomie (Europa Apuseană–Europa Răsăriteană), nu părea să mai fie loc pentru a treia „lume”, pentru o altă Europă, numită „Centrală”, deși, de timpuriu, martorii atenți au remarcat anumite particularități ale unei zone de interferențe. De pildă, unele popoare slave, legate inițial de spațiul răsăritean și de masa slavă, au adoptat credința de rit apusean și limba latină ca limbă liturgică și cultă. Astfel, cehii, slovacia și chiar polonii, nedefinitivați încă sub aspectul etnogenezei, au fost parțial creștinați în formă răsăriteană, de frații Kiril și Metodiu, în a doua parte a secolului al IX-lea. Abia ulterior s-au orientat clar spre apus. Ungurii, de neam fino-ugric, veniți din est, dinspre Asia și așezați în 896 în centrul Europei, s-au creștinat în jurul anului 1000, esențialmente în formă apuseană (după un timid prolog răsăritean), dar au oscilat două secole între Roma și Bizanț și au cuprins în regatul lor o imensă populație ortodoxă. Se cunosc în Ungaria de dinainte de marea invazie mongolă circa 600 de mănăstiri ortodoxe⁵, față de vreo 200 catolice, iar pe la 1380 se aprecia ca un mare succes faptul că peste o treime din locuitorii regatului erau de rit apusean⁶. Restul erau în mare majoritate ortodocși (plus un număr infim de islamici, mozaici, bogomili etc.). Nici componența etno-confesională a Poloniei medievale nu era mult mai omogenă, mai ales că lituanienii (aflați o vreme în uniune politică cu polonezii) se creștinaseră abia spre finalul secolului al XIV-lea. Într-o situație paradoxală s-au aflat de timpuriu și românii, considerați „o enclavă latină la porțile Orientului”, o „enigmă” sau un „miracol”⁷. Românii sunt un popor romanic, dar sunt situați în extremitatea estică a lumii romanice și izolați încă din timpul etnogenezei și

⁴ Vezi pertinente observații privind dihotomia europeană la Frederick Hertz, *Nationality in History and Politics. A Study of the Psychology and Sociology of National Sentiment and Character*, New York, 1944 și la Dimitri Obolensky, *Nationalism in Eastern Europe in the Middle Ages*, în „Transactions of the Royal Historical Society”, seria a 5-a, vol. 22, 1971.

⁵ Gyula Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, Budapesta, 1970, p. 114.

⁶ Ioan-Aurel Pop, *The Ethno-confessional Structure of Medieval Transylvania and Hungary (9th – 14th Centuries)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 29–42.

⁷ Gheorghe I. Brătianu, *An Enigma and a Miracle of History: the Romanian People*, 1996, București, passim.

giotogenezei lor de restul latinității. Ei au moștenit tradiții romane într-o lume devenită bizantino-slavă și au fost creștinați în limba latină, treptat, în cursul mileniului I, fiind cuprinși apoi, ca organizare ecleziastică și rit, în lumea ortodoxă. Însă, pe teritoriul locuit de români (și de alte neamuri), au funcționat din secolul al XI-lea și episcopii de rit roman, care și-au perpetuat existența până azi⁸. Din secolul al XVI-lea, Reforma religioasă complică și mai mult harta întregii zone. În general, sunt cuprinși între popoarele și populațiile central-europene austriecii, cehii, slovacii, polonii, ungurii, slovenii, croații, românii, letonii, lituanienii, estonii, deși mulți dintre ei gravitează uneori și spre alte spații de civilizație.

Prin urmare, din punct de vedere etnic și confesional, centrul Europei nu este omogen, fiind o zonă de profunde interferențe, dar tocmai aceste interferențe îi oferă personalitate respectivului spațiu⁹. Sub aspect politic, Europa Centrală a fost, în mare măsură, subordonată unor forțe (state) puternice, încă de acum un mileniu. Spre finalul mileniului I, prin secolul al IX-lea, zona Dunării Mijlocii și de Jos era sub influență bizantină și bulgară. O seamă de state incipiente din Pannonia și Transilvania erau sub suzeranitatea Bizanțului, iar creștinarea Moraviei a început prin opera fraților Constantin (Kiril) și Metodieu, porniți din Tesalonic (adică din Balcani). Lumea bizantino-slavă părea să domine până la Dunărea Mijlocie.

Din secolul X, cea mai importantă forță hegemonică în zonă a fost însă Imperiul Romano-German¹⁰, care includea întinse regiuni din Europa Centrală de vest (țările austriece, țările cehe); chiar Regatul Ungariei s-a născut sub oblăduirea și tutela împăratului german, iar Polonia a trăit secole întregi de confruntare cu teutonii. Prin marea acțiune numită „Drang nach Osten”, o masă impresionantă de coloniști germani, rurali și urbani, în grupuri compacte sau individual, ghidați de locatori, s-au stabilit treptat în Cehia, Ungaria, Polonia sau Țările Române. Prin secolele XII–XIII, Europa Centrală era sub hegemonie germană, iar presiunea Imperiului Romano-German era deosebită în zonă.

O altă forță înglobantă în regiune a fost statul medieval ungar. El s-a născut în jurul anului 1000, în Câmpia Pannonică, cu sprijinul Imperiului Romano-German și a înglobat treptat (prioritar pe cale violentă), până în secolul al XIV-lea, întinse regiuni, de la Dunărea Mijlocie până la Marea Adriatică și de la Carpații Păduroși la râul Sava. În acest regat cu misiune apostolică au fost cuprinse varii popoare și populații ca slovaci, ruteni, croați, sârbi, români, bulgari, germani, secui, pecenegi, cumani, dalmatini, italieni. Pentru justificarea supunerii și înglobării atâtor etnii, s-a apelat cu timpul la eșafodajul „teoriei Sf. Coroane”, un

⁸ Ioan-Aurel Pop, *Romanians and Hungarians from the 9th to the 14th Century. The Genesis of the Transilvanian Medieval State*, Cluj-Napoca, 1996, p. 13–53.

⁹ Vezi și Elena Zamfirescu, *Central Europe: between History and Taxonomy*, în „Central European Issues. Romanian Foreign Affairs Review”, vol. I, 1995, nr. 1, p. 112–127.

¹⁰ Vezi Geoffrey Barraclough, *The Origins of Modern Germany*, Oxford, 1972, p. 46–352.

grupaj de idei hegemonice și elitar-religioase, explicabile până pe la 1526, dar total ancronice în secolele XVII–XX, când au fost perpetuate după înglobarea Ungariei în Austria și Austro-Ungaria.

La un moment dat, în secolul al XIV-lea (1370–1382), acest stat de circa 300.000 kmp a intrat în uniune personală cu Polonia, regele său ajungând să domine temporar aproape toată Europa Centrală. Uneori, suverani de origine polonă au domnit pe tronul Ungariei și regi de origine maghiară pe cel al Poloniei. Asemenea interferențe, alterate adesea în rivalități, se înregistrează și între dinastiile polonă și cehă și ungară și cehă. La 1335, la Vișegrad, suveranii celor trei regate central-europene (polon, ungar și ceh) încheie o înțelegere cu aranjamente dinastice și teritoriale, prin care atenuează unele conflicte grave dintre ei. Întâlnirea de la Vișegrad nu a ajutat în nici un fel la consolidarea unității Europei Centrale, deoarece interesele celor trei protagoniști erau în mare măsură divergente. Regatul Ungar era un pion avansat al papalității, un stat care, sub pretextul „misiunii apostolice”, urmărea constant extinderea frontierelor sale, până la Marea Neagră, prin Țările Române, apoi spre Bulgaria, Serbia, lumea ruso-ucraineană. Succesul părea deplin asigurat după 1204, când, formal, prin cucerirea Constantinopolului de către „latini”, Apusul ajunsese să domine și lumea bizantină. În acel moment, din punct de vedere papal, „schisma” era lichidată prin forță, iar Europa părea unificată. Totul a fost însă o iluzie, deoarece, după vreo 50 de ani (1204–1261), ceea ce s-a numit pompos Imperiul Latin de Răsărit s-a prăbușit. Însă în acei ani, spre jumătatea secolului XIII, din confruntarea aceasta dintre Apus și Răsărit pentru spațiul Europei Centrale și pentru Balcani, era să iasă învingător un al treilea competitor, anume Imperiul Mongol¹¹. Hoardele tătaromongole, incitate de provocarea lumii catolice apusene, au pornit în 1236 spre Europa, iar în 1241–1242 au devastat și ocupat, între altele, Polonia, statele incipiente românești și Ungaria. Din varii motive – inclusiv cele legate de replica dată de polonezi, unguri, români, germani, secui etc. invadatorilor – „ordinea mongolă” nu a durat, dar amenințarea Hoardei de Aur a rămas pentru estul Europei Centrale vreme de câteva secole. Invazia și amenințarea tătarilor au descurajat și chiar oprit o vreme extinderea influenței ungare la sud și est de Carpați, ceea ce a permis dezvoltarea mai rapidă a statelor ortodoxe din zonă. Ofensiva va fi însă reluată de Ungaria în secolul al XIV-lea, sub Angevinii de origine franco-napoliitană. Astfel, în timpul lui Ludovic I (1342–1382), s-a desfășurat cel mai intens efort de aducere la unitatea catolică a numeroase popoare și populații din Ungaria și regiunile vecine¹². Însă rezultatele acestui efort, susținut prioritar de suveranul Ungariei și sprijinit intens de papalitate și de ordinele călugărești (mai ales de franciscani), au fost mult sub așteptări (abia cam o treime din populația

¹¹ Șerban Papacostea, *România în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993.

¹² Idem, *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988, p. 76–96.

regatului ajunsese catolică), datorită metodelor brutale, lipsite de finețe și implicării vizibile a factorului politic. A fi catolic însemna a ajunge sub ocupație sau influență ungară ori marca pierderea vechii identități, ceea ce nu era de natură să-i atragă pe cei vizați. Totuși, o mare parte a Europei Centrale a fost cuprinsă până în secolul XVI în regatele Ungariei și Poloniei ori s-a aflat sub suzeranitatea formală a acestor state.

De la sfârșitul celui de-al XIV-lea secol, Europa Centrală este amenințată de o nouă dominație, tot necreștină, ca și cea mongolă de la 1241–1242, dar mult mai primejdioasă și de durată, anume de dominația otomană. Spre anul 1400, otomanii supuseseră aproape toată Peninsula Balcanică, iar în secolul următor faptul avea să fie desăvârșit. La 1453, însuși Constantinopolul, simbolul civilizației europene bizantine și „a doua Romă”, ajunge sub ocupația invadatorilor veniți din Asia¹³. Grecia, Macedonia, Bulgaria, Dobrogea, Albania, Serbia, Bosnia-Herțegovina, Muntenegru etc. se aflau în componența unui stat musulman. Urma Europa Centrală, situată la nordul Dunării și pe valea mijlocie a fluviului. Belgradul, „cheia Ungariei”, este ocupat de otomani în 1521, armata ungară este zdrobită la 1526 la Mohacs, iar Viena este asediată pentru prima oară la 1529. De-acum până în secolul al XIX-lea, „ordinea otomană” sau turcească (după expresia apuseană) se impune în centrul Europei. Ungaria cade sub loviturile sultanului Süleiman Kanuni (Soliman Magnificul) și devine la 1541, în mare parte, pentru mai bine de 150 de ani, provincie a Imperiului Otoman. Apusul țării este ocupat de Habsburgi, iar Transilvania ajunge principat autonom sub suzeranitatea aceluiași Imperiu Otoman. Așa cum preluaseră moștenirea bizantină în Balcani, sultanii, ocupând Buda, își asumă și ideea Ungariei mari în Europa Centrală, sub egida lor. Dar de-acum turcii nu vor mai cuceri efectiv țări în Europa (își vor anexa doar părți din Țara Românească, din fosta Ungarie, din Polonia etc.), dar le vor domina pe unele indirect. În situația de țări sau regiuni autonome ori cvasiindependente, aflate sub suzeranitatea sultanului, s-au aflat în Europa Principatele Române, Raguza, Hanatul Crimeii¹⁴. O dată cu avansarea armatelor otomane în Balcani și mai ales spre Centrul Europei, papalitatea și alte forțe au luat o serie de măsuri de rezistență armată și chiar de eliberare a țărilor și teritoriilor ocupate de islamici, măsuri coordonate uneori și cunoscute sub numele de „cruciadă târzie” sau „cruciadă defensivă”¹⁵. Însă dincolo de aceste „cruciade” – cum le numeau apusenii și mai ales papalitatea – fundamentale au fost eforturile popoarelor și țărilor direct amenințate de otomani. Este drept că „republica creștină” s-a mobilizat, dar cel mai adesea a făcut-o insuficient, încât aceste țări au căpătat conștiința de „porți ale

¹³ Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului – 1453*, București, 1971.

¹⁴ Călin Felezeu, *Statutul principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541–1688)*, Cluj-Napoca, 1996, p. 69–119.

¹⁵ Florentina Căzan, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, 1990, p. 167–123.

Creștinătății”. În fața adversarului comun și islamic, s-a forjat o anumită solidaritate creștină central-europeană, care a depășit deosebirile între catolicism și ortodoxie. Este drept că țările catolice își asumau adesea victorii care nu le aparțineau, deoarece efortul era de multe ori comun și uneori conjugat. Așa se face că în secolul XV, secolul eroic al rezistenței antiotomane la Dunărea de Jos, doi principii români, unul catolic (Iancu sau Ioan de Hunedoara) și altul ortodox (Ștefan cel Mare), sunt numiți de papă *athletae Christi* adică „atleți ai lui Hristos”, pentru marile lor merite întru apărarea „republicii creștine”, adică a Europei.

Din finalul secolului al XVII-lea, în ciuda unui nou asediu asupra Vienei la 1683 – nereușit și acesta, grație intervenției armatei Poloniei – Imperiul Otoman intră iremediabil într-o fază de decadentă, remarcată de principele cărturar Dimitrie Cantemir încă în epocă. Pe acest fond, se ridică în centrul Europei puterea habsburgică sau Austria. Suveranii Austriei, Habsburgii, prin tradiție împărați romano-germani și ajunși la un moment dat și regi ai Spaniei, se considerau și ei moștenitori ai țărilor coroanei Sf. Ștefan, încă din secolul XVI, când pusese ră mâna pe Ungaria nord-vestică. Pretențiile habsburgice vor putea fi puse în practică numai după depresurarea Vienei (1683). Astfel, în câteva decenii, Austria ajunge să „elibereze” Ungaria propriu-zisă, Croația, Transilvania, Banatul, părți din Serbia și să se înstăpânească temporar chiar și asupra Olteniei (numite Kleine Walachei). Spre finalul secolului XVIII, Austria mai pune ră mâna pe zone largi din Polonia (Galiția, Lodomeria, Polonia Mică) și pe încă un teritoriu românesc (Bucovina). Se vor mai adăuga în timp provincii din nordul Italiei, precum și Bosnia-Herțegovina. Astfel, de pe la 1700 până la 1918, statul condus de Habsburgi a ajuns să cuprindă – integral sau parțial – aproape toate popoarele și populațiile din Europa Centrală: austrieci, cehi, slovaci, germani și germanici (sași, șvabi etc.), unguri, români, italieni, polonezi, ucraineni, evrei, sloveni, croați, sârbi, bosniaci (islamici), ruși etc. În acest imperiu nu exista o majoritate etnică a elementului austriac sau germanic, ci mai degrabă o majoritate certă a slavilor, dar fără urmări practice imediate, întrucât lumea slavă era foarte eterogenă. Totuși, unele popoare și populații, neapărat dintre cele catolice și protestante, au fost privilegiate în raport cu altele, adică teritoriile locuite de acestea au fost recunoscute formal drept regate, elita lor a fost păstrată și cultivată, limbile lor au fost acceptate ca și cvasioficiale (exemple: cehii, ungurii, croații, italienii). Însă imperiul rămâne foarte eterogen, iar din secolul al XIX-lea ajunge extrem de instabil. Elementele de unitate erau infime și mereu subminate de mișcările de emancipare națională și de atacurile externe. Mai ales Prusia (Germania) și Rusia amenințau de la o vreme stabilitatea Imperiului Habsburgic. În ultimii săi 50 de ani de existență (1867–1918), acest stat, în care minoritățile formau de fapt majoritatea populației, a recurs la un subterfugiu: autoritățile austriece și-au asociat oficial elita ungară și au creat un imperiu bicefal, austro-ungar, dar în care națiunile dominante tot

minoritare au rămas (autriezii și ungurii nu atingeau nici jumătate din populație). Câtă vreme conducerea s-a aflat numai la Viena, se poate vorbi de un anumit echilibru în exercitarea puterii și chiar de o anumită stabilitate. Bipolarizarea statului a făcut însă ca estul Europei Centrale să ajungă sub stăpânirea Budapestei (peste cinci milioane de slavi – slovaci, croați, sârbi, ucraineni –, trei milioane de români, două milioane de germani, sute de mii de evrei și alții), ceea ce a creat mari dezechilibre și chiar conflicte¹⁶. În cadrul imperiului dualist, Transleithania (Ungaria) se suprapunea în linii mari peste statul medieval al coroanei Sf. Ștefan, ceea ce a incitat mereu spiritul naționalist maghiar nobiliar, orgoliul elitar și a accentuat politica dură de deznaționalizare (de maghiarizare). Apogeul a fost atins în jur de 1896 – sărbătoarea „mileniului” (1000 de ani de la venirea ungarilor în Pannonia) – ceea ce a întărit și mai mult lupta de emancipare națională. Pe fondul evenimentelor de la sfârșitul primului război mondial, această luptă s-a acutizat, a condus la mari mișcări populare și la destrămarea monarhiei bicefale. Pe ruinele sale și ale altor imperii, în 1918 s-au format statele naționale unitare Polonia, România, Ungaria, Austria sau cele de confederație slavă, cum au fost Cehoslovacia și Iugoslavia (unele, totuși, cu un procentaj relativ ridicat al minorităților etnice). Tratatul de pace din anii 1919–1920 nu au făcut decât să confirme, în linii mari, ceea ce decisese națiunile în 1918. Europa Centrală interbelică nu a fost o societate perfectă și a cunoscut conflicte politice acute, mai ales odată cu exacerbarea revizionismului, dar a demonstrat vitalitatea unor state cu regimuri democratice, cum au fost Cehoslovacia, Polonia sau România.

Finalul perioadei interbelice și anii războiului au polarizat din nou lumea europeană și au făcut din centrul continentului o zonă de ocupație sau de influență germană (Mitteleuropa)¹⁷: Austria, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România, Iugoslavia etc. au fost fie ocupate de către Reich, fie asociate (adesea forțat) acestuia. După război, „ordinea germană” a fost înlocuită în zonă cu „ordinea sovietică”, pentru aproape cinci decenii, ceea ce a făcut ca Europa Centrală să fie numită Europa de Est (Eastern Europe). De altfel, în 1990, Zbigniew Brzezinski spunea clar: „Astăzi, Europa Estică este din nou Europa Centrală, cea care a fost dintotdeauna sub aspect istoric, cultural și filosofic”¹⁸.

În urma acestor avataruri, a circa un mileniu de experiență istorică, unele concluzii se impun de la sine:

---

¹⁶ Pentru o viziune idilică și nostalgică asupra Austro-Ungariei, privite ca factor de stabilitate, vezi Moritz Csaky, *L'Europe Centrale et la dépluralisation des sociétés (1918–1945)*, în „Revue d'Europe Centrale”, tom. II, 1994, nr. 2, p. 141–144.

¹⁷ Vezi Henry Cord Meyer, *Mitteleuropa in German Thought and Action – 1915–1945*, Haga, 1955 și Jacques Droz, *L'Europe Centrale. Evolution historique de l'idée de „Mitteleuropa”*, Paris, 1960.

¹⁸ Teodor Meleșcanu, *The National Security of Romania – Priorities and Legitimate Concerns*, în „Central European Issues. Romanian Foreign Affairs Review”, vol. I, 1995, nr. 1, p. 20.

1) Europa Centrală nu este o entitate geografică precis delimitată, însă este o entitate de civilizație, bazată pe soarta comună a națiunilor care o compun. În linii mari, aceste națiuni sunt totuși cele cuprinse între extremitatea sudică a Mării Baltice și nordul Mării Adriatice și între estul Mării Baltice și litoralul de vest al Mării Negre. Această zonă face legătura între Europa Apuseană, Nordică și Mediteraneană, pe de o parte și lumea slavă răsăriteană, în speță rusă, o lume imensă, cvasinecunoscută și numai parțial europeană. Rusia este o structură uriașă care, se încadrează până la Urali, sub aspect geografic, în Europa Răsăriteană, dar, de fapt, ca și civilizație, ea reprezintă Euroasia¹⁹. Prin urmare, polonezii, cehii, românii, ungurii etc. se simt departe de această lume rusă, copleșitor de profundă cultural, dar diferită ca mentalitate, idealuri, mod de concepere a vieții. În mare măsură, personalitatea Europei Centrale s-a forjat în raport cu primejdiile venite din Răsărit, dinspre Asia: întâi marile migrații, mai ales tătarii, apoi otomanii (care deși veneau din sud erau originari din Asia și aliați cu tătarii), apoi rușii (care de la Petru cel Mare au grăbit expansiunea în zona dintre Marea Baltică și Marea Neagră, ocupând teritoriile poloneze, române, estone, letone, lituaniene etc.) și, în fine, sovieticii (care sub forma ideologiei comuniste au instaurat o dictatură de tip oriental). Nici imixtiunile Apusului nu au fost mai blânde (vezi, de pildă, intoleranța confesională medievală sau „ordinea” impusă de Hitler), dar loviturile dure recente venite din Est și discrepanțele economice (prosperitatea Occidentului în raport cu marasmul sovietic și postsovietic) au marcat pentru totdeauna orientarea pro-occidentală a majorității popoarelor din zonă. Dacă, totuși, în mileniul III, continentul se dorește cvasiunificat sub aspect economic, cultural etc. până la Urali, atunci în reconcilierea Apusului cu lumea rusă puntea de legătură va trebui să fie tot Europa Centrală.

2) Nefiind omogenă din punct de vedere etnic și confesional, Europa Centrală a fost supusă adesea unor dureroase experiențe de deznaționalizare și de aducere la unitate religioasă, care nu au dat rezultatele scontate, au dezbinat națiunile și au atentat în van la specificitatea regiunii.

3) Ocuparea și subordonarea țărilor Europei Centrale de către o putere din zonă sau de către una din vecinătate s-au dovedit complet neviabile și contraproductive. Lăsând la o parte puterea otomană (de sorginte neeuropeană) care a afectat prin cucerire sau dominație indirectă spațiul Europei Centrale, mai ales între cele două asedii ale Vienei (1529–1683), fundamentale pentru experiența acestui teritoriu – înainte de primul război mondial – au rămas soluția ungară (secolele XI–XVI) și cea austriacă (secolele XVII–XIX). Din îmbinarea acestor două moșteniri, s-a născut o soluție hibridă, anacronică și efemeră (1867–1918), cu prelungiri nostalgice în unele cercuri până astăzi.

---

¹⁹ Nikita Mihalkov, *Noi suntem din Euroasia*, în „Lettre internationale”, București, nr. 6, vara 1993, p. 19.

4) Existența Ungariei medievale (secolele XI–XVI) – stat multinațional și pluriconfesional – s-a caracterizat din secolul al XIV-lea printr-o politică de uniformizare a structurilor atât de eterogene ale regatului, prin asimilarea în mare măsură a elitei popoarelor supuse, prin impunerea catolicismului ca religie oficială (deși aproape două treimi din populație era noncatolică). Confesiunile protestante (calvinism, lutheranism, unitarianism) au fost adoptate în secolele XVI–XVII de mulți dintre vechii catolici și – după unele frământări – au devenit „religii recepte”. Ortodoxia a rămas mai departe neoficială („tolerată”), iar adepții acesteia au continuat să fie priviți ca locuitori de mână a doua. Preluarea moștenirii ungare de către dinastia habsburgică (formal după 1541 și efectiv după 1683) nu a schimbat prea mult lucrurile, deoarece în teritoriile ca Slovacia, partial Croația, Transilvania, Voivodina sau Ucraina Subcarpatică tot nobilimea de limbă și mentalitate maghiară a rămas să domine. Încercarea despotilor luminați din secolul XVIII – mai ales Iosif II (1765–1790) – de a schimba lucrurile în sensul modernizării structurilor de sorginte medievală s-a lovit de opoziția înverșunată a acestei nobilimi, care a anulat pe la 1790 mai toate reformele.

5) Europa Centrală nu poate găsi în trecut modele viabile de integrare și de unitate, deoarece acestea au fost bazate pe forță, adică au fost inechitabile, avantajându-i vizibil pe unii și conducând la supunerea altora. Nici tendințele de decupare a unor părți din Europa Centrală și de atașare a lor fie Apusului, fie Răsăritului nu au avut sorți de izbândă. Anexarea Ungariei și Poloniei medievale la treia Apusului catolic s-a făcut cu prețul ignorării a milioane de ortodocși din cuprinsul acestor regate. Ocuparea Basarabiei de către Rusia țarilor la 1812 s-a făcut în disprețul limbii romanice vorbite de românii locuitori ai acestui teritoriu, în disprețul întregii lor tradiții. Împărțirea Poloniei între Rusia, Austria și Prusia, în finalul secolului al XVIII-lea nu a făcut decât să sporească disensiunile și să accentueze mișcarea de emancipare, conducând, după circa 150 de ani, la reconstituirea statului polonez. Evul mediu – din care provine soluția ungară de „unificare” și „integrare” a Europei Centrale, soluție prelungită, cu ușoare cosmetizări, până la 1918 – nu cunoștea noțiunile de dreptate socială, democrație, drepturi ale omului și statelor sau națiunilor, ci pe cele de supunere, ierarhie, suzeranitate și vasalitate. Sute de ani au funcționat aceste principii, care au devenit apoi anacronice. Nici măcar soluțiile federative, încercate în secolele XIX–XX și modernizate formal, nu au mai fost acceptate după 1989, preferându-se principiul național. Nici acesta nu rezolvă automat problemele, însă trebuie notat că în mai toate țările Europei Centrale (Cehia, Polonia, România, Ungaria, Slovenia ș.a.) națiunile care au dat numele acestor țări reprezintă circa 90% din populație sau chiar mai mult. Înseamnă oare aceasta că experiența trecutului este complet caducă? Evident, nu! Caduce sunt doar soluțiile politice și confesionale venite de sus și dinafară, care nu au ținut seamă de opțiunile protagoniștilor din zonă. Altminteri, trecutul oferă și cheia problemelor prezentului, iar istorismul este

foarte puternic în Europa Centrală. De peste o mie de ani, popoarele ceh, slovac, ungar, român, polonez, sloven, grec, bulgar, croat, sârb, albanez ș.a. trăiesc împreună, în vecinătate. Împărtășesc și au împărtășit multe idealuri comune, au dobândit mentalități similare, creația lor culturală interferează etc. Europa Centrală nu este nici slavă, nici romanică, nici fino-ugrică, nici catolică, nici ortodoxă, nici protestantă, ci este multietnică, pluriconfesională și pluriculturală, formată din state egale. În acest spațiu, fiecare națiune dorește un loc propriu, demn, fără favorizați și disprețuiți. În regiune nu există mari puteri, dar marile puteri ale lumii, care decid soarta planetei, trebuie să țină seama, măcar în parte și uneori, de voința națiunilor Europei Centrale.

6) Speculațiile legate de diviziunea istorică iremediabilă a spațiului Europei între lumea catolică și protestantă, pe de o parte și lumea ortodoxă, pe de alta, cu existența unei falii care divide națiuni etc., nu fac decât să reinvie ipoteze și soluții caduce, infirmate de realitate. Eserile lui Arnold Toynbee (*Study of History*) și mai ales Samuel Huntington (*Clash of Civilisations*), prin care lumea este împărțită după criterii mai ales filosofico-religioase, sunt ingenioase reconstrucții, cu oarecare relevanță pentru trecut, dar cu valoare mai mult teoretică pentru lumea de astăzi. Cine-și închipuie că a fi lutheran la Riga, catolic la Cracovia, baptist la Brno, pe de o parte și ortodox la Iași, la Lvov sau la Atena, pe de altă parte, reprezintă situații complet opuse, incompatibile, în acest final de mileniu, se înșeală. Nici a fi locuitor al Moscovei nu înseamnă în esență altceva, cu rezerva că acolo este centrul unei puteri nucleare, cu veleități de dominație mondială și cu nostalgia unui imperiu ce dirija cândva lumea, de la Pacific la Dunărea Mijlocie.

7) Popoarele Europei Centrale, până în secolul al XX-lea nu au fost întrebate, în general, în legătură cu soarta lor. De aceea, s-a putut vorbi de atâtea hegemonii – germană, ungară, turcă, austriacă sau austro-ungară – asupra acestei regiuni. Cea din urmă dominație, anume cea sovietică, a fost poate cea mai brutală și s-a făcut prin soluții de culise, împotriva voinței națiunilor. Astăzi aceste națiuni din Europa Centrală – cele mai multe – se pronunță ferm și conștient pentru o reintegrare – după principii echitabile – spre lumea occidentală, cu păstrarea individualității (entității) multiculturale a regiunii lor²⁰. Este o șansă istorică unică, pe care factorii responsabili nu trebuie, nu au voie s-o rosească. Această soluție se bazează pe experiența trecutului și pe necesitățile practice ale momentului. Istoria nu se repetă niciodată întocmai, dar unele dintre faptele sale, mai ales cele reprobabile, petrecute în epoci diferite, seamănă foarte mult. Semn că, într-adevăr, somnul rațiunii poate naște monștri.

---

²⁰ Vezi Adrian Pop, *Romania and the Central European Project*, în „Central European Issues. Romanian Foreign Affairs Review”, vol. III, 1997, nr. 1, p. 63–74.